

Гурова О.М.,
викладач кафедри практичної психології
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(м.Кропивницький)

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Проблема формування толерантності є одною із ключових проблем сучасного світу. Визначення поняття «толерантність» формувалось протягом століть і продовжується до цього часу. Цей термін обговорюється в культурології, філософії, соціології, політології, історії, педагогіці, психології.

На психологічному рівні толерантність розглядається як особистісна цінність (А.Г. Асмолов), установка (В.А. Тішков, М. Уолцер, С.Л. Братченко), налаштованість на діалог з іншим (Р.Р. Валітова, В.А. Лекторський), здібність чути та поважати думку інших (Д. Бродський), характеристика поведінки індивіда (С.К. Бондирєва), відсутність емоційного реагування на події, які знижують сензитивність до об'єкту (Є.Ю. Клепцова), активне відношення (Є.Г. Виноградова), активна моральна позиція та психологічна готовність до терпимості (А.А. Погодіна), адаптаційна здібність організму (А.П. Цуканова), психологічна стійкість, система позитивних установок та групових цінностей (Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, І.Б. Щєбураков).

Аналіз досліджень з проблем толерантності підтверджує складність та багатокомпонентність цього феномену, що має кілька параметрів прояву та розвитку, які можуть бути названі базовими вимірами толерантності. Науковці розглядають толерантність як інтегративну якість особистості. Будуючи концепції формування толерантності, всі вони визнають одним із принципових вихідних положень багатоаспектність і неоднорідність психологічного змісту толерантності, що ускладнює розуміння сутності цього процесу.

В даній статті ми поставили за мету проаналізувати існуючі погляди науковців, які виступили підґрунтям нашої теоретичної позиції стосовно шляхів формування толерантності у майбутніх психологів.

Досить цікавою за своїм змістом є концепція Г.У. Солдатової, яка в основу формування толерантності, поклала декілька принципів. Перший – принцип мультикультуралізму, під яким вона розуміє комплекс ідей, цінностей та дій, які сприяють рівноправному і взаємовигідному співіснуванню різних культур, етнічних та соціальних груп в одній країні. Реалізація цієї задачі передбачає формування соціальної компетентності підростаючого покоління, складовими якої є: знання і вміння будувати позитивні стосунки з людьми, які не схожі між собою за расовими, етнічними, релігійними, соціальними і світоглядними ознаками.

Другий принцип – синергізму передбачає об'єднану сумісну діяльність. При реалізації ідеї синергізму виникає проблема: як об'єднати альтруїстів і егоїстів, прагматиків і романтиків в розумінні проблеми толерантності?

Необхідність постановки таких проблем демонструє складність реалізації формування толерантності на практиці в зв'язку з поєднанням несумісного. І тут напряду постає одна з найбільш складних проблем, яка виникає при розробці психологічних технологій формування толерантності – проблема її межі.

Наступний принцип формування толерантності за Г.У. Солдатовою – пошук альтернативної етики, задачею якої є заохочення прагнення до цілісності та інтегрованості особистості. В даному контексті перед особистістю в першу чергу постає проблема прийняття своїх негативних властивостей. Така позиція означає не стільки витіснення негативних характеристик власного «Я», скільки прийняття світу і себе в цьому світі в усьому різноманітті позитивного і негативного, приємного і неприємного, звичного і незвичного.

Ще один принцип – активної толерантності визначає найважливішу задачу розробок Г.У. Солдатової – не лише сприяти підвищенню психологічної стійкості людини, формувати норми толерантної поведінки і загальну установку на прийняття іншого, а розвивати таку якість особистості, яку можна визначити як активну толерантність. Активна толерантність передбачає позитивну спрямованість особистості, креативність і розвиток здібності контролювати свої вчинки в стосунках між людьми відповідно формулі: розуміння і прийняття, плюс співпраця, плюс дух партнерства [5].

Будуючи стратегію формування толерантності у старшокласників А.М. Байбаков до структури останньої включає навички незалежного мислення, критичного осмислення і напрацювання суджень, які базуються на моральних цінностях. Виходячи з означених складових толерантності розуміється А.М. Байбаковим одним із факторів конструктивного спілкування.

Запропонована науковцем модель формування толерантності базується на цілісному підході і розглядається як рух від випадково-ситуативного прояву толерантності, через визнання можливих толерантних стосунків, які пропонуються вчителем, до доброзичливих стосунків в малій групі, від них – до становлення толерантності, яка виходить за межі малої групи, готовність учнів до самовдосконалення [1].

Зміст діяльності по формуванню толерантності в концепції А.М. Байбакова включає в себе:

1. Формування уявлень дитини про себе як про унікальну, самоцінну, неповторну особистість.
2. Розвиток уявлень про інших людей на основі співставлення себе з ними, виділення схожості і відмінностей.
3. Повідомлення знань про оточуючий світ відповідно з базовою програмою (особливості культури, побуту, укладу, сімейного життя і т. ін.).
4. Виховання активної життєвої позиції [1].

Н.Є. Синякова в своїй роботі «Системний підхід до формування толерантності педагогів-психологів» вивчає толерантність багатоаспектно і цілісно. Толерантність розглядається як психічна властивість, тобто стійка в часі індивідуально-психологічна характеристика особистості. Системний підхід у вивченні феномену толерантності полягає в урахуванні його інтегрального

характеру. В якості компонентів психологічної структури толерантності виступають мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий і поведінковий. Системний підхід автора дозволяє визначити критерії готовності до толерантних стратегій професійної діяльності педагога-психолога на основі прописаних компонентів: знання, вміння, відношення (К.К. Платонов). Н.Є. Синякова виділяє наступні складові знань і вмінь:

1. «Я-толерантність», яка передбачає самопізнання, самоповагу, самокритику, саморегуляцію, креативність, широту меж «Я», самодостатність, розвиток своєї суб'єктивності.
2. «Ти-толерантність», яка передбачає взаємопізнання, взаємоповагу, здібність до створення сприятливого середовища для діалогу, підсилення особистості партнера в процесі спілкування.
3. «Ми-толерантність», яка передбачає здібність до фасилітації (А.Г. Асмолов), здібність здійснювати керівництво, тобто формулювати цілі і організовувати людей на досягнення цих цілей, створенні необхідних стимулів, вміння навчати (М. Вудкок, Д. Френсис), відчуття новизни, альтруїзм, добре розвинутий репертуар соціальних ролей, здібність здійснювати вплив і протистояти впливу [4,65].

По суті, дані критерії розглядаються автором у якості принципів формування толерантності.

Є.Н. Дворнікова у своїй роботі «Проблеми виховання толерантної особистості через формування культурної ідентичності» підкреслює, що успіх процесу формування толерантної свідомості пов'язаний з подоланням кризи культурної ідентичності. Можливість прийняття іншої точки зору потребує наявності стійкої ідентичності особистості. Стійка позиція сильної в психічному плані і розвиненої в культурному відношенні особистості, а також її культурна самосвідомість забезпечують терпиме відношення до того, хто «не схожий на мене». Серед педагогічних технологій найбільш точно орієнтованих на розвиток толерантності, автор виділяє такі, які є особистісно-орієнтованими, мають діалогічну основу, рефлексивні, емоційно насиченні і створюють імітаційний простір [2, 50-74].

Усі розглянуті підходи єднає те, що вони не виділяють, а лише окреслюють сферу для виділення родової діяльності, яка обумовлює розвиток у особистості ознак толерантності. Між тим у роботах багатьох зарубіжних авторів (К. Роджерс, М. Ліпман, Д. Кеннеді, М. Грегорі) сама родова діяльність пов'язується з надбанням демократичних і гуманістичних цінностей, уміння жити в громадянському суспільстві з підтримкою (фасилітацією) процесу розвитку особистості, груп і спільнот в умовах їх самоорганізації. Така думка для нас є особливо цінною, адже навчання навичкам фасилітації виступає одним із базових при підготовці майбутніх психологів. Саме така логіка міркувань приводить до формування нашої гіпотези про те, що формування толерантності майбутнього професіонала-психолога безпосередньо пов'язано зі становленням у нього навичок та вмінь фасилітативної діяльності як недирективного управління саморозвитком і самоорганізацією особистості. Саме в цьому, педагогічному і дослідницькому, контексті прийнято вважати

аксіоматичним, що психолог-фасилітатор є професійно-толерантною особистістю.

Існуюча, переважно директивна, суб'єктно-об'єктна і пояснювально-ілюстративна за своїм характером, система підготовки психологів виключає цілеспрямоване формування професійних якостей, які обумовлюють діалогічні, суб'єктно-суб'єктні якості особистості.

Формування фасилітативної діяльності як недирективного управління розвитком особистості представляється доцільним при умові реорганізації таких прикладних навчальних дисциплін як: «Основи психологічного консультування», «Групова психотерапія», «Психологічна допомога особистості», «Методика викладання психології» в режимі так званого «буферного» або «перехідного» навчального простору. Його принципи визначені в концепції особистісного змінювання П.В. Лушина [3].

В подальшому ми спробуємо підтвердити гіпотезу, згідно якої цілеспрямоване формування фасилітативної діяльності студентів-психологів в межах дисципліни «буферного типу» створює сприятливі умови для розвитку толерантності як професійно значущої якості психолога.

Література:

1. Байбаков А.М. Модель развития толерантности старшего подростка как ориентир в педагогическом целенаправлении // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://boritko.nm.ru/papers/subject2/baibakov.html>.
2. Дворникова Е.Н. Проблемы воспитания толерантной личности через формирование культурной идентичности / Е.Н. Дворникова // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: Сб. науч.-метод. ст. – 2-е изд., М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 368 с.
3. Лушин П.В. Психология личностного изменения / П.В. Лушин – Кировоград, Полиграфическо-издательский центр ООО «Имэкс ЛТД», 2002. – 360 с.
4. Синякова Н.Е. Системный подход к формированию толерантности педагогов-психологов / Н.Е. Синякова // Психология и школа. – 2004. – №4, с. 61-66.
5. Солдатова Г.У. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков / Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, О.Д. Шарова. – М.: Генезис, 2000. – 112 с.